

MOLIYAVIY INVESTITSİYALAR AUDITINI TASHKIL ETISH

I.R.Avazov

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universtiteti PhD

i.r.avazov@gmail.com +998977746140

Qobulova Munira Abdug'aprovna

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universtiteti talaba

adizbekoishaxon@gmail.com +998973141802

KIRISH

Moliyaviy investitsiyalar auditini tashkil etish, hozirgi kunda iqtisodiy va moliyaviy tizimlarning samarali ishlashini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, moliyaviy investitsiyalar auditining o'rni va ahamiyati har tomonlama kengayib bormoqda, chunki dunyo bo'ylab kompaniyalar va tashkilotlar o'zlarining moliyaviy resurslarini samarali boshqarish, risklarni boshqarish va investitsiyalarning rentabelligini maksimal darajada oshirishga harakat qilmoqda. Auditorlik tashkilotlari, moliyaviy operatsiyalarni tekshirish, to'g'rilash va ular haqida to'liq, aniq hisobot berish vazifasini bajaradilar. Shu sababli, moliyaviy investitsiyalar auditini tashkil etishning samarali metodologiyasi va tizimini yaratish, zamonaviy iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismlaridan biridir

ASOSIY QISM

Moliyaviy investitsiyalar - kelajakda daromad (foyda) olish maqsadida, ular orasida qimmatli qog'ozlar ustunlik qiladigan moliyaviy vositalarga qo'yilmalar. Moliyaviy vositalar deganda bir vaqtning o'zida bir korxonada moliyaviy aktivning, boshqa korxonada moliyaviy majburiyat yoki kapitalning yaratilishiga (ko'payishiga) olib keladigan shartnomalar tushuniladi. Moliyaviy vositalar 2 ga bo'linadi¹:

- moliyaviy aktivlar, ularga quyidagilar kiradi: foydalanish uchun cheklanmagan pul mablag'lari va ularning ekvivalentlari; qayta sotish uchun mo'ljallanmagan debitorlik qarzlari; muddatigacha ushlab turiladigan moliyaviy investitsiyalar; qayta sotish uchun mo'ljallangan moliyaviy aktivlar; boshqa moliyaviy aktivlar;

- moliyaviy majburiyatlar - qayta sotish uchun mo'ljallangan moliyaviy majburiyatlar va boshqa moliyaviy majburiyatlarni o'z ichiga oladi;

- aktsiyadorlik vositalari oddiy aktsiyalar va o'z kapitalining boshqa turlari;

- hosilaviy moliyaviy vositalar - fyuchers shartnomalari, forvard shartnomalari va boshqa hosilaviy qimmatli qog'ozlar.

Moliyaviy investitsiyalarni turlari va o'ziga xos jihatlari

¹ **Yo'ldoshev Sh.** Moliyaviy auditning asosiy masalalari va amaliy jihatlari // Sharq. – Toshkent, 2020. – B. 200-205.

Moliyaviy investitsiyalarning turlari

Aksiyalar – kompaniyaning kapitalida ulush sotib olish va undan dividend olish.

Obligatsiyalar – davlat yoki kompaniyalar tomonidan chiqarilgan qarz qog'ozlari.

Valyutalar – chet el valyutalariga investitsiya qilish.

Depozitlar – bankka mablag' kiritish va foiz olish.

Fondlar – turli aksiyalar va obligatsiyalarni o'z ichiga olgan investitsiya fondlariga mablag' kiritish.

Moliyaviy investitsiyalarni boshqarishdagi xususiyatlar

Likvidlik – investitsiyalarning oson sotilishi yoki konvertatsiya qilinishi.

Risk – investitsiyalar bilan bog'liq bo'lgan xavf darajasi.

Rentabellik – investitsiyalardan olingan daromadning darajasi.

Jadval 1.1.1-Moliyaviy investitsiyalar turlari²

Turi	Tavsifi	Xususiyatlari
Aksiyalar	Kompaniyaning ulushini sotib olish, dividend olish.	Risk yuqori, lekin yuqori daromad potentsiali.
Obligatsiyalar	Qarzdor tomonidan chiqarilgan qarz qog'ozlari.	Risk past, daromad belgilangan foizlarga asoslangan.
Valyutalar	Chet el valyutalariga investitsiya qilish.	Bozorning o'zgaruvchanligi, yuqori xavf.
Depozitlar	Bankda mablag' saqlash va foiz olish.	Risk past, barqaror daromad olish.
Fondlar	Aksiyalar va obligatsiyalarni o'z ichiga olgan fondlar.	Risk o'rta darajada, diversifikatsiya ta'minlaydi.

1.1.1-Jadvalda ko'rsatilgan moliyaviy investitsiyalar turlari investorlarning risk va rentabellik darajasiga qarab turli xususiyatlarga ega. Aksiyalar, masalan, yuqori darajada rentabellik ta'minlasa-da, ularga investitsiya qilish yuqori xavf bilan bog'liq. Obligatsiyalar, aksincha, past risk bilan past rentabellikni ta'minlaydi, bu esa xavfni kamaytirish istagan investorlarga mos keladi. Valyutalar va depozitlar ham o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, valyutalar yuqori risk va yuqori rentabellik, depozitlar esa past risk va barqaror rentabellikni taqdim etadi.

Jadval 1.1.2-Moliyaviy investitsiyalarni boshqarish xususiyatlari³

² Mirzaev R. Audit va moliyaviy nazorat: nazariy va amaliy masalalar // O'qituvchi. – Toshkent, 2022. – B. 75-80.

³ Sodiqov O. Audit tizimini takomillashtirish: yangi yondashuvlar // Akademiya. – Toshkent, 2022. – B. 55-60.

Xususiyat	Tavsifi
Likvidlik	Investitsiyaning tez va oson sotilishi yoki aktivga aylanishi imkoniyati.
Risk	Moliyaviy investitsiyalar bilan bog'liq xavf darajasi.
Rentabellik	Investitsiyalardan olingan daromad yoki foyda.

Ikkinchi jadvalda ko'rsatilganlikda, moliyaviy investitsiyalarni boshqarishda uchta asosiy xususiyat (likvidlik, risk va rentabellik) muhim rol o'ynaydi. Likvidlik investitsiyaning bozor sharoitlariga qarab o'zgarib olishini bildiradi, bu esa investorlarning tezda naqd pul olish imkoniyatini yaratadi. Risk va rentabellik orasidagi bog'liqlik investorlar uchun muhim qarorlar qabul qilishga yordam beradi, chunki yuqori risk ko'proq daromadni anglatishi mumkin, ammo xavfni ham oshiradi.

Moliyaviy vositalarning asosini qimmatli qog'ozlar tashkil etadi. Bu emitentga nisbatan mulk huquqini yoki ssudani ifodalovchi hujjat bo'lib, u mustaqil ravishda bozorda muomalada bo'lishi va oldi-sotdi ob'ekti bo'lishi mumkin.

Qimmatli qog'ozlar ro'yxatdan o'tgan yoki taqdim etuvchi bo'lishi mumkin. Ro'yxatdan o'tgan qimmatli qog'ozlar o'tkazilmaydi yoki to'liq indossament orqali o'tkaziladi. Komissiya egasining qimmatli qog'ozlari erkin muomalada bo'ladi. Qimmatli qog'oz egasining mulkiy huquqlarini tasdiqlovchi hujjatdir. Qimmatli qog'ozlarni chiqarish emissiya deb ataladi.

Qimmatli qog'ozlar quyidagilar bo'lishi mumkin:

- Emissiya - maxsus emissiya talab qiladi
- emissiyasiz - prospektsiz amalga oshiriladi

Masalalar yuridik shaxslar va institutsional tuzilmalar tomonidan amalga oshiriladi. Hozirgi vaqtda qimmatli qog'ozlarning ko'plab tasniflari mavjud. Umuman olganda, ular asosiy va yordamchiga bo'linadi. Asosiy qimmatli qog'ozlarga aktsiyalar va obligatsiyalar kiradi. Aktsiyalar - bu o'z egalarining aksiyadorlik jamiyati foydasining bir qismini dividendlar, jamiyatni boshqarishda ishtirok etish va jamiyat tugatilgandan keyin mulk ulushini olish huquqini ta'minlovchi qimmatli qog'ozlar. moliyaviy investitsiyalar xavfsizligi

Obligatsiyalar – egalarining nominal qiymati va belgilangan foizlarni belgilangan muddatda olish huquqini tasdiqlovchi qimmatli qog'ozlardir. Obligatsiyalar pulni qarzga olish shakli bo'lib xizmat qiladi. Obligatsiyalarni sotuvchilar qarzdorlar, xaridorlar esa kreditorlardir. Yordamchi qimmatli qog'ozlarga opsiyonlar, cheklar, sertifikatlar, fyucherslar va boshqalar kiradi. Qimmatli qog'ozlarni ular tomonidan tasdiqlangan huquqlarga egalik qilishdan kelib chiqib ajratish an'anaviy hisoblanadi.⁴

⁴ **Shomurodov B.** Xalqaro audit standartlari va ularning O'zbekiston sharoitida qo'llanilishi // O'zbekiston iqtisodiyoti. – Toshkent, 2021. – B. 150-155.

Huquqlar quyidagilarga tegishli bo'lishi mumkin: - qimmatli qog'oz egasi

Qimmatli qog'ozda ko'rsatilgan, ushbu huquqlardan o'zi foydalanishi yoki o'z buyrug'i (buyrug'i) bilan boshqa vakolatli shaxsni tayinlashi mumkin bo'lgan shaxs.

Shunga ko'ra, ular quyidagilarni ajratib ko'rsatishadi:

- taqdim etuvchi qimmatli qog'ozi - identifikatsiya qilish huquqlarini amalga oshirish uchun egasining shaxsini ko'rsatishni talab qilmaydi va egasi nomiga rasmiylashtirilmaydi. Taqdim etuvchi qimmatli qog'oz bilan tasdiqlangan huquqlar boshqa shaxsga oddiy yetkazib berish yo'li bilan o'tadi.

- ro'yxatdan o'tgan qimmatli qog'oz - ma'lum bir shaxs nomiga chiqarilgan. Ro'yxatdan o'tgan qimmatli qog'oz bilan tasdiqlangan huquqlar talablarni (o'tkazishni) o'tkazish uchun belgilangan tartibda o'tkaziladi. Qimmatli qog'oz bo'yicha huquqni o'tkazuvchi shaxs tegishli talabning haqiqiy emasligi uchun javobgar bo'ladi, lekin uning bajarilishi uchun emas.

- Buyurtma qimmatli qog'ozi birinchi oluvchi nomiga yoki "uning buyrug'iga" beriladi. Demak, ularda ko'rsatilgan huquqlar qog'ozda tuzilgan indossament - indossamentga qarab o'tkazilishi mumkin. Indossat huquqning mavjudligi uchungina emas, balki uning amalga oshirilishi uchun ham javobgardir.

Qimmatli qog'ozlarni chiqarish maqsadi yoki maqsadiga ko'ra quyidagilarga bo'lish mumkin: Qisqa muddatli pul bozori qimmatli qog'ozlari. Pul bozori muddati bir kundan bir yilgacha bo'lgan qisqa muddatli qimmatli qog'ozlarni sotib oladi va sotadi.⁵

Bularga tijorat veksellari, bank veksellari, g'azna veksellari, cheklar, depozitar jamg'arma sertifikatlari va boshqalar kiradi. Ular ssuda munosabatlariga asoslanadi. Ularni chiqarishdan maqsad uzluksiz to'lov va pul oqimini ta'minlashdan iborat4.

Kapital bozori (investitsiya) qimmatli qog'ozlari. Investitsion bozor kapitalning harakatini aks ettiradi va o'rta muddatli (besh yilgacha) va uzoq muddatli (besh yildan ortiq) qimmatli qog'ozlar, shuningdek doimiy aktsiya qiymatlari bilan ifodalanadi. Investitsion qimmatli qog'ozlar yakuniy to'lov muddatiga ega emas.

Bularga aktsiyalar va doimiy obligatsiyalar kiradi. Ularni quyidagilarga bo'lish mumkin: - ssuda munosabatlariga asoslangan va emitentning foizlarni to'lash va qarzning asosiy summasini kelishilgan vaqtda to'lash majburiyatlarini o'zida mujassam etgan qarzdor qimmatli qog'ozlar (obligatsiyalar) - mulkchilik munosabatlarini ifodalovchi va egasining ulushini isbotlovchi qimmatli qog'ozlar. korporatsiyaning kapitali (aktsiyalari). Ayrim qimmatli qog'ozlar muomala muddati bir yildan kam bo'lishiga qaramay, pul bozorida emas, balki kapital bozorida (masalan, opsiyon) faoliyat yuritadi.

XULOSA

⁵ **To'raqulov D.** Investitsiyalar va audit: tahliliy yondashuvlar va metodologiya // Ziy-Avaz. – Toshkent, 2022. – B. 105-110.

Investitsion faoliyatni faollashtirish nafaqat qishloq xo'jaligidagi inqirozning yanada chuqurlashishiga yo'l qo'ymaslikning asosiy sharti, balki uni yanada rivojlantirishning hal qiluvchi omiliga ham aylanadi. Shu bois iqtisodiyotning ushbu tarmog'iga investitsiyalarning sezilarli oqimi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, investitsiya jarayonining asosiy va yordamchi manbalarini aniqlash davlat agrar siyosat strategiyasining muhim elementiga aylanishi kerak.

Agrosanoat kompleksining inqirozga qarshi investitsiya dasturini moliyalashtirish kompleks, ko'p komponentli yondashuvni nazarda tutishi kerak. Bu erda moliyalashtirish manbalari doirasini kengaytirish uchun turli manfaatlardan foydalanish kerak.

Tashkilot faoliyati va uning to'lov qobiliyatini to'liq va har tomonlama baholash, buxgalteriya balansi va moliyaviy hisobotlarning ishonchliligi auditorlik dalillarining etariligi va ishonchliligi tamoyillariga asoslanishi kerak. Davlat byudjet xarajatlarini qoplash uchun maksimal miqdorda soliqlar va turli yig'implar olishdan manfaatdor. Tashkilotlar katta miqdorda foyda olishga intiladi, lekin shu bilan birga byudjetga soliqlar va turli to'lovlarni kamaytiradi.

Shu bilan birga, turli tashkilotlar axborot olishda bir xil manfaatlarga ega. Banklar va kreditorlar tashkilotlarning daromadlari va to'lov qobiliyati to'g'risida ishonchli ma'lumotlarga muhtoj. Ular tashkilotning kreditlar va qarzlar bo'yicha qarzlarini to'lash qobiliyati, foizlarni to'lash bilan qiziqishadi. Fond birjalari qimmatli qog'ozlarni sotib olish va sotishdan maksimal daromad olishni xohlaydi. Ular o'z mijozlarining moliyaviy ahvoli va rivojlanish istiqbollari haqida ob'ektiv ma'lumot olishdan manfaatdor. Aktsiyadorlar tashkilotga investitsiya qilingan mablag'lar va dividendlar miqdoridan xavotirda. Ular tashkilotning rivojlanishi, uning istiqbollari va moliyaviy ahvolining mustahkamligi haqidagi haqiqiy ma'lumotlarga qiziqishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq / Sh.M. Mirziyoyev. — Toshkent : O'zbekiston, 2016. — 56 b.
2. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik — har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza, 2017-yil 14-yanvar / Sh.M. Mirziyoyev. — Toshkent : O'zbekiston, 2017. — 104 b.
3. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash — yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul

- qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2016-yil 7-dekabr /Sh.M.Mirziyoev. — Toshkent: „O‘zbekiston“, 2017. — 48 b.
4. Yo‘ldoshev Sh. Moliyaviy auditning asosiy masalalari va amaliy jihatlari // Sharq. – Toshkent, 2020. – B. 200-205.
 5. O‘tkirov A. Moliyaviy audit va investitsiya tahlilining metodologik asoslari // Iqtisodiyot va badiiyat. – Toshkent, 2021. – B. 95-101.
 6. Mirzaev B. Audit faoliyatining nazariy va amaliy asoslari // O‘zbekiston iqtisodiyoti. – Toshkent, 2021. – B. 110-118.
 7. Abdurahmonov S. Auditda investitsiyalarni baholash metodlari // Tahlil va iqtisod. – Toshkent, 2021. – B. 130-135.
 8. G‘ulomov D. Moliyaviy auditning zamonaviy uslublari va yondoshuvlar // Iqtisodiy tahlil. – Toshkent, 2022. – B. 220-226.